

Аплодую і дякую за роботу всій групі, всім службам телеканалу СТБ. Чекатимемо другого сезону. Ви тепер приречені. Хай щастить...

P.S. Користуючись нагодою і тим, що митці каналу СТБ розтрошили нашу меншовартість і зневіру до твору Нечуя-Левицького, продемонструвавши, що то є не сімейна «комедійка» про сварки. Тепер сам Бог велить: знайдись, дорогий друже, продюсере! Зробімо кіно.

Свого часу я називав у заявці до Держкіно «Кайдашеву» блокбастером. Зневажливо посміхались. Але ж серіал «Спіймати Кайдаша» це доводить.

Пора створити фільм, опертий на першоджерело. 90–100 хв. Сучасні засоби зйомки, графіки та звуку. «Ще є порох у порохівницях». Є Віталій Запорожченко (оператор), є Сергій Бржестовський (художник), є Володимир Губа (композитор). Є наші учні. Чудова творча молодь. Ми не підведемо. Ми, хоч і дідуся, але можемо зробити касове кіно.

Дивимось на людей наших прадавніх та бачимо себе. Кіно про себе. Шукаємо відповіді – чого нам треба, щоб домовитись, щоб подолати ворога і жити в радості на Богом поцілованій землі?

Перейти рубікон

Юлій Швеуць

«Рубіж: Грубешівська операція», документальний

Автор сценарію Тарас Лазер

Режисерка Олеся Моргунець-Ісаєнко

Україна. 2019

Українсько-польські стосунки не завжди виблискували глянцем. Ворожнеча, зумовлена насамперед імперською ностальгією та майстерно підживлювана нацистами, сталіністами та всюдисущими третіми силами, призводила до трагічних наслідків. Один із жаклихв спалахів нетерпимості стався на Волині наприкінці Другої світової війни, коли «у відповідь» на участь українських формувань у придушенні польських виступів партизани Армії Крайової із завязанням есесівців та радянських гебістів здійснювали каральні рейди по мирних українських селах. «Відповідь» на «відповідь» з боку УПА не забарилася, але це вже трактувалось як прояв бандитизму...

Та все ж в українсько-польських стосунках повоєнних часів були й позитивні епізоди співробітництва. Саме на одному з них зосереджується фільм Олеси Моргунець-Ісаєнко «Рубіж: Грубешівська операція». Його темою є історія непростих перемовин керівників УПА і АК, результатом яких стали обоюдне припинення терору щодо місцевого населення й низка спільних акцій проти радянських енкавеевців та їхніх польських поплічників на території Закарпаття в 1945–1946 роках. Мар'ян Голембієвський¹, командувач Армії Крайової на Грубешівщині, згадував: «Були виготовлені листівки, у яких говорилося, що наші народи вічно житимуть поруч. І тому замість боротьби потрібно шукати порозуміння. І простягаємо тепер українцям руку. Забудемо про те, що було, і борімося спільно за незалежність проти російського окупанта <...> Стверджую напевне: від околиць Бреста і аж до Перемишля наша співпраця засіяла»². Кульмінацією цих настроїв стала Грубешівська

операція, ініційована польською стороною. В українських інтересах важливо було паралізувати роботу «переселенської комісії», що зганяла етнічних українців із земель, які за «поділом Європи» відійшли до складу Польщі.

Перегляд фільму для багатьох стає відкриттям, адже Грубешівська операція в травні 1946 року під керівництвом сотника УПА Євгена Штендера³ була наймасштабнішою акцією польських підпільників у повоєнний період й мала величезне значення. Хоча радянська сторона, як завжди, в разі применшувала втрати, вказуючи на десяток постраждалих бійців карального загону, але жителі повітового містечка стверджували, що лише в одному, вицентрованому саморобними снарядами будинку було знешкоджено близько восьми десятків енкавеевців на чолі з генералом, який завітав, аби взяти участь у якійсь вечірці. Психологічний ефект блискавичного нападу посилювала вдала дезінформація: містом поповзли чутки, що згадана акція – лише розвідка боем, а головний удар інше попереду⁴.

Ось як характеризував Грубешівську операцію Мар'ян Голембієвський: «Умова наша в багатьох пунктах – в міру тогочасних можливостей (1944–1947) – була обома сторонами відверто реалізована. Доказом є те, що українці,

¹ Мар'ян Голембієвський – організатор зустрічі українців і поляків. Після арешту в Варшаві в 1948 році «за співпрацю з УПА» йому вдалося вижити та емігрувати.

² Газета «Незборима нація». – 1995. – № 15–16.

³ Євген Штендера, 1924 р. н., воїн УПА. Після 1948 року – громадський діяч, журналіст, головний редактор серії «Літопис УПА». Нині проживає в Канаді. Його спогади поряд зі спогадами Мар'яна Голембієвського лягли в основу діалогів фільму.

⁴ Паніка була страшенною: сталіністи обмежили в'їзди в місто й виїзди з нього, комендатура працювала тільки вдень, уночі всі переходили в окопи, обкопали ровами і обнесли колючим дротом будинок НКВС. Сусідній Томашів-Любельський гарнізон НКВС припинив ганятися за партизанами, також окопався й готувався до оборони міста. Польська Служба Безпеки скаржилась в інстанції, що військо Корпусу внутрішньої безпеки виїхало з повіту, мотивуючи це тим, що в них замало провіанту й замало сил, аби проводити операції. Такі панічні настрої домінували в районі чотири місяці.

Євген Штендера в Канаді.

Розмова польського й українського вояків.

Євген Штендера.

коли прийшла потреба збройної співпраці, долучилися в більшому масштабі до боротьби. Це мало місце в Грубешові 26 чи 28 травня 1946 р., коли йшлося про відбиття 50 аківців, з яких кілька перебувало під загрозою кари смерті, і вирок напевне був би на них виконаний. Тогочасне керівництво наших відділів (ВІН) звернулося до УПА за допомогою, і українці долучилися до боротьби відділом в силі 1200 вояків, атакували батальйон НКВС, тоді як відділи ВІН відбили арештованих, будинок УБ повністю знищили, частину УБеків та інших ліквідували. В Грубешові поза совітами став полк війська, була також рота міліції і озброєні УБеки, однак акція вдалася. То була перша від часів Пілсудського та Петлюри така масштабна збройна співпраця поляків і українців»⁵.

Окрім звичного для документального кіно закадрового тексту, який пояснює суть подій, у стрічці лунає експресивний, здавалось, полишений можливості будь-яких компромісів діалог двох командирів – Євгена Штендери та Мар'яна Голембівського, які спершу викладають «рахунки сторін». Сальдо цих рахунків досить збалансоване, оскільки стрічка знімалась за підтримки Українського і Польського інститутів національної пам'яті. Довгоочікуване міжнаціональне порозуміння і тоді й тепер видається знаковим, особливо на тлі стукоту друкарських машинок та позбавлених рис характеру секретарок з уніфікованими зачісками, формою, гебістськими манерами, які сухо й методично німецькою та російською мовами торохтять протоколи, – як нагадування тим гарячим головам, що не розуміють мови компромісів.

Із зрозумілих причин випадає з фільму згадка про те, що співпраця, започаткована в Грубешівській операції, на жаль, продовження не мала. Польський уряд у Лондоні наклав вето на перемовини з УПА (а ті, що відбулись без його санкції, дістали різкий осуд), очевидно, сподіваючись на повернення західноукраїнських земель до складу Польщі, для чого потрібно було підтримувати статус вояків УПА як бандитів, а не законних представників сво-

го народу. Захід мовчки сприйняв сфальшований сталінським режимом референдум 10 червня 1946 року, після якого польське підпілля було ліквідоване, вояків АК демобілізовано, більшість отримала фальшиві паспорти й розпоросилась по всій Польщі. Меншість на власний страх і ризик продовжила боротьбу, але невдовзі керівників заарештовано, і спротив згас. Та все ж протягом усього 1947 року (до масштабної акції «Вісла»), незважаючи на системний спротив короткозорого польського керівництва щодо перемовин з УПА, торгівля поміж обома сторонами кордону процвітала, а відділи УПА часто квартирували в польських селах.

«Рубіж: Грубешівська операція» потрібно розглядати не як хронологію історичних подій, а як послання в майбутнє, бо нинішні керівники не поспішають подолати прірву, на здоляння якої виявились здатними мудрі й сильні люди покоління минулого. Заважає цьому значна армія «політиків», що нині паразитують на ґрунті українсько-польських трагедій, вправно керуючи міжнаціональним розбратом. Так, прості смертні не мають права забувати трагедії, але вшанування подій, які об'єднують, для нас теж важливе. Бо якщо дотримуватись позиції «наші завжди мають рацію», згодом доведеться відзначати лише річниці взаємних убивств. Встановлення не партійних, а мистецьких відзнак на місцях спільних перемог є добрим рішенням як для нинішніх, так і для майбутніх часів. Фільм Олеси Моргунець-Ісаєнко міг би започаткувати серію саме таких кінематографічних монументів. Гострий діалог українця і поляка зі взаємними «рахунками» та суперечливими думками, вивіреним закадровим текстом, точні історичні довідки з розсекречених документів, багатство фотографій минулих літ, реконструкції знакових подій, навіть анімація в цьому фільмі допомагають якісно означити ідею порозуміння.

Заклик «Подай же руку козакові...» сьогодні знову актуальний як ніколи, бо лише так можна повернути колишній «тихий рай», який оспівав український класик і про який мріють притомні польські інтелектуали, зрештою, і більшість поляків та українців.

⁵ https://www.irekw.internetdsl.pl/podz_ukrain.html